

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

БАР'ЄРИ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ЗВОBARRIERS IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES
AND WAYS OF THEIR ELIMINATION IN TERTIARY INSTITUTIONS

У статті представлено дослідження бар'єрів під час вивчення іноземної мови та можливих шляхів їх подолання. Актуальність проблеми доводить аналіз сучасних процесів глобалізації та їхнього впливу на вимоги, що висуваються до майбутніх фахівців. Здійснено аналіз психолого-педагогічних та науково-методичних літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, які вивчали різні аспекти виникнення та подолання іноземних бар'єрів в освітньому процесі сучасних ЗВО. Метою статті є проаналізувати бар'єри, які виникають під час вивчення іноземної мови, та визначити способи їх подолання в умовах сучасних закладів вищої освіти. Уточнено зміст поняття психологічний бар'єр у контексті вивчення іноземної мови. Розглянувши наявні визначення бар'єрів у вивченні іноземної мови, автори констатують, бар'єр в іноземному спілкуванні – це внутрішня перешкода психологічної природи, що заважає успішному виконанню певної діяльності. Особливу увагу акцентовано на суб'єктивній природі психологічних бар'єрів. Класифіковано бар'єри, які можуть носити психологічний, мовний, комунікативний характер. Визначено структуру психологічного бар'єра, які містять такі компоненти: емоційні реакції на ситуацію досягнення мети; переживання, пов'язані з раціональною та ірраціональною оцінкою умов та наслідків досягнення мети; переживання, пов'язані з мотивацією до досягнення мети; стан вольових можливостей у ситуації досягнення мети. Зазначено, що ігнорування бар'єрів може стати серйозною перешкодою для успішного оволодіння іноземною мовою. Можливими шляхами подолання бар'єрів у вивченні іноземних мов визначено формування стратегічної та лінгвокультурної компетентності студентів ЗВО. Зроблено висновок, що подолання психологічних бар'єрів під час вивчення іноземних мов є важливою умовою для забезпечення успішного здійснення навчальної діяльності у закладах вищої освіти, подальшої професійної діяльності, а також іноземної комунікації в соціумі.

Ключові слова: бар'єри вивчення іноземної мови, студенти закладів вищої освіти,

стратегічна компетентність, лінгвокультурна компетентність.

The article reveals the study of barrier in foreign language learning and possible ways of their elimination. The relevance of the issue is proved by the analysis of the current globalization processes and their influence on the requirements that are made for the future specialists. The author analyses of scientific, psychological, pedagogical, and methodological works by the national and foreign authors who study the different aspects of emerging and eliminating the barriers in educational process of modern tertiary institutions. The purpose of the article is to consider the barriers that emerge while learning the foreign language and define the ways of their eliminating in the conditions of modern tertiary institutions. The content of the concept "psychological barrier" in the context of language learning is specified. Considering the current definition of barriers in learning foreign languages, the authors assert that barriers in foreign language communication are the inner obstacles of psychological nature that interfere with performing certain activities. The special attention is paid to subjective characteristics of psychological barriers. The classification of barriers, which can have language, psychological and communicative nature, is given. The structure of a psychological barrier is defined. It has the following components: emotional reactions to the situation of achieving a goal; feelings that are linked to motivation of achieving a goal; the state of strong-willed opportunities in the situations of achieving a goal. The barriers are regarded as obstacles that have psychological, language, and communicative nature. The special attention is paid to the subjective character of psychological barriers. The possible ways of eliminating the barriers are defined as the development of strategic and linguocultural competence of tertiary institution students.

Key words: barriers in learning foreign languages, tertiary institution students, strategic competence, linguocultural competence.

УДК 378.147:81'243

Бескорса О.С.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Салабай А.В.,
студентка магістратури
факультету початкової,
технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Процеси глобалізації та створення єдиного світового простору сприяє ефективній комунікації, розширює можливості доступу до інформації, уможливорює академічну мобільність студентів. Умовою успішної реалізації цих процесів є високий рівень підготовки майбутніх фахівців у сучасних закладах вищої освіти. Головною вимогою, що висувається до студентів, є оволодіння не лише рідною мовою, але й іноземною, зокрема англійською, як мовою

міжнародного спілкування, науки та дипломатичних документів. Головною метою навчання іноземної мови в ЗВО є формування комунікативної та соціокультурної компетентності майбутнього фахівця, адже студенти, засвоївши необхідний обсяг лінгвістичних знань, почасти відчують труднощі в здійсненні ефективної комунікації, зокрема розумінні усних та письмових повідомлень, побудові власних монологічних висловлювань, веденні діалогу тощо. Студенти, які зневірилися у свою здатність

спілкуватися іноземною мовою, мають підвищений рівень тривожності та нездатні долати бар'єри, які заважають їм успішно вивчати іноземну мову та здійснювати іншомовну комунікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема виникнення і подолання бар'єрів у вивченні іноземних мов є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Питання запровадження комунікативного підходу до вивчення іноземних мов у вітчизняній педагогічній науці докладно вивчають О. Карп'юк, Л. Морська, С. Ніколаєва, Н. Скліренко, О. Тарнопольський та ін. У зарубіжній науково-методичній літературі вивченню особливостей використання комунікативного методу під час навчання іноземної мови присвячено праці К. Блека (K. Black), Е. Джойнера (A. Joiner), Дж. Річардза (J. Richards), Д. Хаймса (D. Hymes), Дж. Хармера (J. Harmer) та ін.

У результаті теоретичних розвідок було з'ясовано, що під бар'єрами розуміють перешкоди, які виникають в процесі комунікації і заважають досягненню взаєморозуміння між людьми. Бар'єри поділяють на психологічні, мовні та комунікативні. До проблеми визначення психологічних бар'єрів та можливостей їх подолання зверталися О. Висоцька, О. Писарчук, Н. Ямшинська та інші. Вивченням проблеми подолання комунікативних бар'єрів займаються Ф. Бацевич, І. Гродський, Л. Городецька, І. Задорожна, Л. Коваленко, А. Шелякіна та інші.

У своєму дослідженні Л. Коваленко і А. Шелякіна акцентують увагу на необхідності формування лінгвокультурної компетентності майбутніх фахівців, визначивши її роль у зниженні комунікативних бар'єрів у спілкуванні іноземною мовою.

Однак, незважаючи на наявність цілої низки досліджень присвячених проблемі визначення бар'єрів у вивченні іноземних мов, висвітлення їх у контексті модернізації сучасної системи освіти та визначення можливих шляхів їх подолання є недостатніми.

Метою статті є проаналізувати бар'єри, які виникають під час вивчення іноземної мови, а також визначити причини їх виникнення та способи подолання в умовах сучасних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Бар'єри, що перешкоджають спілкуванню іноземною мовою, у педагогічній літературі визначені як мовні або психологічні бар'єри. Л. Коваленко і А. Шелякіна доводять, що успішність здійснення іншомовної комунікації залежить від глибини володіння мовними засобами спілкування (фонетичними, граматичними, лексичними). Саме мовна складова комунікації може викривляти зміст повідомлення, в результаті яких виникають неточності, що заважають ефективній комунікації. Мовний бар'єр проявляється як індивідуальна, суб'єктивна неможливість використання наявних знань. Психологічні бар'єри здебільшого спричинені ментальними процесами та емоційними

санами мовців. Психологічний бар'єр мовлення виявляється в неможливості висловити свої думки, а також власну точку зору. Такий бар'єр наявний і в рідній мові, проте переважно спостерігається саме під час вивчення іноземних мов.

Механізм психологічних бар'єрів полягає в підвищенні рівня негативних переживань і засад – сорому, відчуття провини, страху, тривоги, заниженої самооцінки тощо. Психологічні бар'єри проявляються в неадекватній ситуації пасивності, або ж навпаки, надмірній активності суб'єкта, що перешкоджає виконанню ним певних завдань [2].

Питання про визначення характеру психологічних бар'єрів тісно пов'язане з суб'єктивними труднощами особистості, з якими вона зіштовхується під час виконання тієї чи іншої діяльності.

Головними ознаками, які лежать в основі виділення психологічних бар'єрів у навчальній діяльності студентів, є: об'єктивні характеристики перебігу навчальної діяльності, які зумовлюють виникнення перешкод і ускладнень, та суб'єктивні фактори переживання психічних станів напруженості, викликані різними внутрішніми причинами (незадоволеність собою, внутрішня тривога, занепокоєння та ін.); змістові та динамічні характеристики психологічних бар'єрів, які виявляються в різних видах психічної активності з усвідомленням ускладнення, оцінки його травмуючого впливу на особистість і навчальну діяльність і, залежно від цього, впливають на глибину емоційного переживання сформованої критичної ситуації [7].

Проблема визначення сутності психологічних бар'єрів – це, перш за все, вивчення особливостей прояву когнітивних бар'єрів у студентів. У процесі вивчення іноземної мови найбільш значущими для формування розуміння є три види розумових дій: розуміння-розпізнавання, розуміння-гіпотеза, розуміння-об'єднання. Розуміння студентами іншомовного мовлення досягається за допомогою таких стратегій розуміння, як: пошук слів; виявлення планів значеннєвих категорій, видів значеннєвих категорій і їхніх угруповань; виявлення смислових категорій, які передають основні думки та деталі тексту; зміна розуміння змісту тексту. Найбільш раціональним є використання студентами ЗВО індивідуальних психологічних тактик розуміння, що залежать від особливостей вербального мислення студентів, їхньої емоційності та включеності в іншомовну комунікацію. Глибина, виразність, повнота та точність розуміння іншомовного мовлення визначають рівень розуміння іншомовного тексту реципієнтами.

Розглянувши наявні визначення, можна констатувати: психологічний бар'єр – це внутрішня перешкода психологічної природи, що заважає успішному виконанню певної діяльності. Оскільки процесу професійного самовизначення притаманні усі характеристики діяльності, відповідно, за наявності пси-

хологічних бар'єрів у цьому випадку він перебігає не оптимально, що призводить до небажаних результатів. Звідси постає завдання подолання перешкод у професійному становленні особистості. Причому це стосується досить широкого спектра професій – не тільки тих, у яких знання іноземної мови є основою фаху, а й інших, у яких знання мов належить до галузі фахових компетентностей. Зазначимо, що, узагальнюючи різні визначення психологічних бар'єрів, наведені в довідковій психологічній літературі, вони можуть виникати в особистості на світоглядному, соціальному, психологічному й психофізіологічному рівнях. Бар'єр фіксується тоді, коли наявна мета, і суб'єкт не може її досягнути через ті чи інші внутрішні перешкоди. Психологічний бар'єр – це суб'єктивна реакція, яка зумовлена: негативним ставленням, упередженістю, розходженням інтересів особистості з вимогами ситуації, переконаннями особистості, установками, непорозумінням тощо [3, с. 19–20]. Зауважимо, що психологічні бар'єри здатні виникати і розвиватися тільки з появою певних несприятливих умов розвитку особистості та її діяльності, що заважає розкриттю наявного у неї потенціалу. Вони можуть виникати, зокрема, через невідповідність звичних дій до нових ситуацій. Багато науковців вважає, що психологічні бар'єри – це психічні стани, негативні риси характеру, навички, недоліки в інтелектуальному розвитку, нестача знань тощо. Відповідно, попередження і подолання психологічних бар'єрів пов'язують із вдосконаленням особистості, зокрема сукупності її професійно значущих властивостей. Структура психологічного бар'єра відображає зміст передбачення успішності бажаної для індивіда діяльності. За визначенням А. Масанова його компоненти такі: емоційні реакції на ситуацію досягнення мети; переживання, пов'язані з раціональною та ірраціональною оцінкою умов та наслідків досягнення мети; переживання, пов'язані з мотивацією до досягнення мети; стан вольових можливостей у ситуації досягнення мети [5].

Розрізняють емоційну, когнітивну та мотиваційну складові психологічного бар'єра. Головна роль у його формуванні відіграє несприятливе передбачення особистості за оцінки ситуації виконання запланованої діяльності. Психологічні бар'єри перешкоджають успішному виконанню діяльності, оскільки спричиняють негативні переживання, що блокують виконання певної діяльності, внаслідок чого з'являються стрес, фрустрація, конфлікт чи криза.

Виникнення психологічних бар'єрів у навчанні іноземних мов в цілому та формування комунікативної компетентності, зокрема, може бути зумовлене впливом таких чинників: занижена самооцінка, невпевненість у собі; недостатня мотивація до вивчення іноземної мови; формування адекватної самооцінки; індивідуальні особливості процесу запам'ятовування; недостатньо сформовані мовлен-

нєві навички; відсутність позитивного досвіду спілкування; негативний попередній досвід навчання; відсутня віра в успіх, у власні сили; відсутність умов і можливостей для мовної практики; індивідуальні особливості взаємодії з викладачем тощо [2].

На цей процес впливають сприятливі та несприятливі чинники. Сприятливі чинники такі: висока психологічна та фахова компетентність викладача; знання та застосування інноваційних методів викладання; сформованість необхідних індивідуально-особистісних рис; наявність необхідних психологічних знань; застосування оптимальної стратегії подолання наявних психологічних бар'єрів; постійна цілеспрямована праця над вдосконаленням курсу та ін. Несприятливі чинники: нестача психологічних знань, навичок і вмінь у викладача; відсутність індивідуального підходу до тих, хто навчається; нестача необхідних психологічних знань; невміння зацікавити, мотивувати, переконати, пояснити; відсутність цілеспрямованості, наполегливості, працьовитості тощо.

Щодо виявлення, урахування та подолання психологічних бар'єрів, пов'язаних із вивченням іноземних мов через формування стратегічної компетентності, слід зазначити, що Н. Горяїнова визначає стратегією як мовленнєву поведінку мовця, що базується на використанні сукупності мовленнєвих ходів, заздалегідь спланованих і спрямованих на досягнення поставленої комунікативної цілі. У нашому баченні визначення Н. Горяїнової є найактуальнішим, говорячи про формування іншомовних комунікативних стратегій [1]. Адже, до складу комунікативних стратегій входять такі: стратегії планування, стратегії самоконтролю і стратегії компенсування. Стратегії планування – це вміння заздалегідь продукувати зміст та мовленнєві дії для досягнення комунікативних цілей. У такому контексті дефініція «стратегія» існувала у педагогічній літературі впродовж останніх кількох десятиліть, оскільки важливою умовою здійснення навчальної діяльності є формування вміння планувати свою навчальну діяльність та визначати її цілі [8, с. 15]. Стратегії самоконтролю і самокорекції – це вміння контролювати свою мовленнєву поведінку, долати мовні бар'єри. Стратегії компенсування – оволодіння адекватними засобами підтримання комунікації в разі браку мовних знань та мовленнєвого або життєвого досвіду спілкування [6].

Слід також зазначити, що ігнорування бар'єрів може стати серйозною перешкодою для успішного оволодіння іноземною мовою. Л. Коваленко і А. Шелякіна в своєму дослідженні шляхів подолання бар'єрів у навчанні іноземних мов доводять, що одним із найефективніших засобів їх подолання й усунення є формування в студентів лінгвокультурної компетенції. Під лінгвокультурною компетентністю розуміють систему уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивча-

ється, а також систему вмінь та навичок адекватно поводитися, спираючись на ці знання [6]. Формування лінгвокультурної компетентності відбувається через засвоєння фонових країнознавчих знань.

Зміст лінгвокультурної компетентності становлять навички та вміння мовленнєвої і немовленнєвої поведінки в ситуаціях, що моделюють діалог культур. Такими є: навички та вміння оперувати лінгвокраїнознавчим мовним матеріалом: фоновою лексикою, національними реаліями; навички та вміння оперувати комунікативно стереотипізованими і національно обумовленими кліше, які вживають носії англійської мови; навички та вміння оперувати країнознавчими знаннями, у тому числі знаннями норм повсякденної поведінки; навички та вміння творчого використання засвоєних лінгвокультурних знань під час: 1) самостійного виконання завдань-проектів, 2) проведення культурних заходів у межах тем, що вивчаються [4].

Відповідно до вимог щодо сформованості лінгвокультурної компетентності, створено і впроваджено цілу низку методик для профілактики та подолання психологічних бар'єрів у процесі фахового становлення. Зокрема для вирішення поставленого завдання розроблено структуру успішного професійного становлення, яка містить такі компоненти: необхідна інформація про наявний рівень знання мов з погляду професійних вимог (які за необхідних показників у них наявні чи достатньо виражені); сукупність знань про наявний рівень лінгвістичних здібностей та інші важливі для успішного вивчення іноземних мов особистісні риси студентів (загальна структура та індивідуальні показники); знання про те, що робити у випадку недостатнього розвитку і які види діяльності їм доступні, небажані або недоступні [2].

Відповідно до викладеного вище, створено робочу модель процесу самостійного, адекватного обрання навчальних стратегій внаслідок усвідомлення відповідності наявних внутрішніх можливостей до вимог професійної діяльності. Умовами реалізації процесу подолання бар'єрів є: надання студентам необхідних знань з іноземної мови, а також про складові процесу підготовки та показники; надання знань про їхній власний наявний рівень знання мов та можливості подальшого прогресу; надання знань про застосування іноземних мов у певній професійній діяльності, необхідні професійно значущі якості та їхній розвиток; організація діяльності студентів, яка спрямована на усвідомлення ступеня відповідності між наявним рівнем знання мов, професійно значущими рисами та вимогами до професії, яку вони бажали обрати.

Подолання психологічних бар'єрів під час вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти потребує постійного підвищення психологічної культури як викладача, так і тих, хто навчається, з метою максимального задіяння наявних психоло-

гічних ресурсів суб'єктів навчального процесу. Для реалізації запропонованого підходу потрібно забезпечити умови для реалізації співробітництва у педагогічному процесі, між викладачами та студентами.

Висновки. У результаті здійснення теоретичної розвідки проблеми бар'єрів було з'ясовано, що вони здебільшого мають суб'єктивний характер. Уточнено поняття «психологічні бар'єри» в контексті вивчення іноземних мов, а саме психологічний бар'єр – це внутрішня перешкода психологічної природи, що заважає успішному виконанню певної (іншомовної комунікативної) діяльності. Виникнення психологічних бар'єрів може спричинити недостатній рівень сформованості стратегічної компетентності, як загальнонавчальної, так і іншомовної, а також брак фонових країнознавчих знань, які становлять зміст лінгвокультурної компетентності.

Подолання психологічних бар'єрів під час вивчення іноземних мов є важливою умовою для забезпечення успішного здійснення навчальної діяльності у закладах вищої освіти, подальшої професійної діяльності, а також іншомовної комунікації в соціумі. Подолання бар'єрів у вивченні іноземних мов є складовою єдиного процесу психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що передбачає проведення комплексу заходів, спрямованих на їхнє виявлення та подолання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бескорса О.С. Зміст і шляхи формування англійської комунікативно-стратегічної компетентності молодших школярів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2016. Випуск 4. С. 26–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_4_6 (дата звернення: 01.06.2019).
2. Висоцька О. Психологічні бар'єри під час вивчення іноземних мов: передумови формування та організація подолання. *Іноземна філологія*, 2015. Випуск 128. С. 285–291.
3. Каскевич А.А. Языковой барьер как психологический феномен при обучении иностранному языку. URL: www.nauka.filol.pln.na (дата звернення: 10.06.2019).
4. Коваленко Л., Шелякіна А. Формування лінгвокультурної компетенції студентів як один із способів подолання комунікативних бар'єрів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 2013. Випуск 28. С. 320–328.
5. Массанов А.В. Психологічні бар'єри в самовизначенні особистості. Одеса: Видавець М.П. Черкасов, 2010. 371 с.
6. Роман С.В. Методика навчання англійської мови у початковій школі. Київ: Ленвіт, 2005. 207 с.
7. Сопілко Н.В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. псих. наук / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2008. 18 с.
8. Тестов В. Стратегия обучения в современных условиях. *Педагогика*, 2005. Випуск 7. С. 12–18.